

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук, професора Сауха Петра Юрійовича на дисертаційне дослідження Кислого Анатолія Олександровича «Соціальний ідеал у сучасній християнській думці», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальностями 09.00.11 – релігієзнавство і 09.00.14 – богослов'я

Для сучасного релігієзнавства і богослов'я актуальним, важливим та необхідним є обґрунтування теоретичних орієнтирів та практичних шляхів розвитку суспільства. В умовах соціальних і духовних зрушень сучасного світу його невід'ємною складовою є поглиблення інтересу до соціального ідеалу у сучасному християнстві. Особливо важливим в цьому контексті є розуміння християнством духовно-моральних потреб суспільства, яке перебуває у процесі пошуку нових ідеалів і моделей самореалізації. Орієнтованість християнства на соціальну активність і на відносну цінність мирської діяльності, за певних умов, сприяє формуванню ціннісних орієнтирів сучасної соціальної сфери. Знаковим є й те, що сучасні християнські богослови принципово важливе значення надають аксіологічним аспектам соціального ідеалу. Грунтуючись на основних імперативах самої природи церкви, вони намагаються адекватно реагувати на процеси, що відбуваються в різних суспільних сферах з метою якісного поліпшення моралі і моральності життя людини і суспільства. Тобто питання соціального ідеалу в сучасній християнській думці нині набуває не тільки теоретичного, а й соціально-практичного значення з огляду на можливий його вплив на мотивацію людської діяльності та поведінки у сфері сімейних, економічних, політичних та інших відносин. Усе це, безперечно, має непересічне значення для українського суспільства, яке знаходиться в процесі переосмислення духовно-моральних координат саморозвитку та світоглядних трансформацій, що відбуваються під впливом глобалізації, інформаційних технологій та соціокультурної інтеграції. Тому дисертаційна робота Кислого А.О.

«Соціальний ідеал у сучасній християнській думці» є своєчасною і актуальною.

Не зважаючи на наявність значної джерельної бази та теоретичної розробленості окремих аспектів соціального ідеалу в історії філософської та християнської думки, питання системного аналізу проблем соціального ідеалу та його основних постулатів не знайшли належного висвітлення як у вітчизняному, так і світовому релігієзнавстві. Дисертант, справедливо відзначаючи високу науково-теоретичну і практичну суспільну значущість досліджень окремих деталей соціального ідеалу в системі християнського вчення, зосереджує свою увагу лише на тих із них, які дозволили автору здійснити цілісний аналіз соціального ідеалу як феномену, який має певні спільні риси для всіх християн. Системне і достатньо кваліфіковане опрацювання фундаментальних робіт вітчизняних і зарубіжних науковців, на наш погляд, дозволило дисертанту провести дослідження та зробити ряд обґрунтованих та аргументованих висновків.

Дисертаційна робота характеризується чіткою структурованістю, логікою і послідовністю викладу матеріалу, які зумовлені окресленою метою, що полягає у філософсько-релігієзнавчому аналізі соціального ідеалу в сучасній християнській думці як концепту філософсько-богословського дискурсу у контексті осмислення соціальних процесів та практичного соціального досвіду християнської церкви.

Звертає на себе увагу й достатньо вмотивована й аргументована методологічна основа дослідження, яка обумовлена його специфікою міждисциплінарного алгоритму (філософія – релігієзнавство – богослов'я). Відтак, теоретико-методологічною основою міждисциплінарного дослідження постали загальнонаукові методи та фундаментальні методологічні принципи аналізу релігійних явищ та процесів, серед яких: об'єктивності, історизму, цілісності, системності, логічності, позаконфесійності, неупередженості тощо. В дослідженні цілком доречно також використано гіпотетико-дедуктивний, герменевтичний, порівняльно-історичний та феноменологічний методи, які

забезпечили логіку викладу матеріалу та об'єктивність результатів дисертаційного дослідження.

Детальне ознайомлення з текстом автореферату та докторської роботи Кислого А.О. дає підстави стверджувати, що цілком аргументованими є положення наукової новизни дослідження соціального ідеалу у сучасній християнській думці, яке здійснено вперше у вітчизняному релігієзнавстві. Передусім цілком можна погодитися із висновком дисертанта, який поставив в епіцентр уваги антропологічні чинники соціального ідеалу, про те, що «формування сучасного змісту ідеалу людини у поглядах християнських мислителів відбувається в діапазоні загальних богословських і філософських антропологічних поглядів та підходів. Вони пов'язані з пошуком відповіді на сучасні соціальні й особистісні проблеми, що зумовлені кризою традиційної культури та невизначеністю духовно-ціннісної опори життя і діяльності людини». Не менш важливим для стратегії подальших досліджень є висновок дисертанта про те, що «сучасний рівень політичних процесів і трансформацій, факти взаємовпливу релігії й політики, небезконфліктні відносини між християнами спричинені колізіями суспільно-політичної активності громадськості, державних та церковних лідерів, а також різним баченням шляхів та засобів розв'язання суспільних проблем». Тому дійсно можна погодитись, що «подальший розвиток християнської думки в інтерпретації соціальної дійсності буде виходити далеко за межі богословських теоретичних проєктів».

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретичні засади дослідження соціального ідеалу» (с. 33-80) автором визначено актуальність, особливості та тенденції філософського вивчення соціального ідеалу у цілому та у академічному релігієзнавстві і богослов'ї зокрема (с. 33-35). Доведено, що розгляд одного з найбільш важливих і цінних в соціально-філософському і богословському сенсі питань соціального ідеалу є важливим у створенні теоретичного матеріалу для сучасної соціальної теорії і практики. Показано, що система духовно-моральних цінностей, що знайшли своє відображення у

соціальному вченні християнства є не лише джерелом постійних роздумів, а санкціонують творчий розвитку людини і суспільства, впливають на вирішення соціально важливих питань сьогодення.

У другому розділі дисертації «Ідеал людини та сім'ї у християнській соціальній думці» (с. 81-185) автор звертається до вічних найбільш актуальних для вивчення у богослов'ї і філософії питань. Він вдало зумів віднайти й показати ті сторони сучасних трансформацій антропологічних основ християнства, які трактуються неоднозначно, залишаються дискусійними. В основі загальної християнської теорії соціального ідеалу автор вбачав проблему ідеалу людини, адже в умовах сучасного цивілізаційного розвитку, осмислення духовно-ціннісної опори життя людини відбувається через призму повсякденності, де важко виявити межу між богослов'ям, філософією, науковими знаннями і особистим досвідом. Це дозволило дисертанту зробити висновки відповідно до поставлених завдань та привнести нові ідеї у сферу богословської рефлексії та академічного релігієзнавства.

Заслуговує на увагу в дослідженні розгляд питання ідеального образу жінки у сучасному християнстві. Тут автор обмежується аналізом відомих постулатів та наголошує на тенденційності обговорення даного питання, яке розвивається в крайностях між радикальним фемінізмом з одного боку та ортодоксальними ідеями в християнстві з іншого. Не зважаючи на складність розгляду цих питань у християнстві, спричинену світськими тенденціями життя та активністю жінки в усіх суспільних сферах, автор досить вдало вирішує питання гендеру та сексуальної моралі. Цілком слушно дисертант стає на сторону важливості ідеалу сім'ї та шлюбно-сімейних відносин у християнстві, наголошуючи на тому, що всі християнські конфесії в наш час надають виключно важливого значення цінності шлюбу та створення сім'ї.

Достатньо уваги автор приділяє розгляду у третьому розділі «Діалог як основа соціального ідеалу» таких питань, як: по-перше, спілкування, переконуючи, що воно є однією з принципових умов досягнення християнського соціального ідеалу (с.186-214), по-друге, екуменічних вимірів

соціального ідеалу (с. 215-253), по-третє, просвітницько-виховна місія церкви, що подається як духовна основа діалогу із суспільством (с. 253- 271). Дисертант виходить із того, що весь сучасний християнський світ визнає принципову пріоритетність діалогічних форм взаємодії між людьми та соціальними інститутами. Він наголошує на тому, що діалог і спілкування мають принципово важливе значення у виконанні Божого задуму, забезпечуючи єдність християн. Спілкування людини з Богом і спілкування між християнами та всім світом виступає фундаментальною основою християнського соціального ідеалу.

Позитивним, на нашу думку, є те, що автор приділив частину своєї роботи питанню просвітницько-виховної діяльності церкви. Він достатньо переконливо доводить, що сучасний і майбутній розвиток християнства, християнських церков та організацій буде неможливий без достатньої уваги щодо підготовки освіченого духовенства, проповідників та вчителів церкви. Зустріч християнства із сучасною ерудованою цивілізацією вимагає мати достатню кількість і якість інтелектуального потенціалу, щоб бути конкурентоспроможним у сфері забезпечення духовної культури.

Достатньо цікавим в дискурсі українського релігієзнавства та богослов'я вважаємо четвертий розділ дисертації «Економічна та політична праксеологія соціального ідеалу» (с.275-384). Тут автор розглядає практичні та концептуальні позиції сучасної християнської думки щодо стійких морально-етичних та аксіологічних основ сфери праці, ідеалу соціально-економічних і суспільно-політичних відносин. Аналізує сучасні конфесійні особливості економічного і політичного вчення та наголошує на основних проблемах і кризах у цій царині, пропонує обґрунтовані конструктивні ідеї альтернативної соціальної реальності. При цьому автор акцентує увагу на соціально-політичних та економічних чинниках регіонального та світового рівня міжконфесійних та міжцерковних суперечностей. Не менш важливим в контексті українських реалій є й розгляд питання місця Церкви в сучасних політичних процесах.

У «Висновках», що випливають із змісту роботи, дисертант стисло формулює основні результати дослідження, продемонструвавши достатньо високі фахові компетентності ґрунтовного аналізу актуальної проблеми та вміння поєднувати філософські, релігієзнавчі і богословські аспекти осмислення соціального ідеалу.

Достовірність і новизна результатів і висновків дисертації, що є достатньо аргументованими, логічно взаємопов'язаними, підтверджується роботою, проведеною здобувачем. Основні положення дисертації висвітлені в достатній кількості одноосібних публікацій, серед яких: монографія та двадцять три статті, що відповідають вимогам щодо оприлюднення основних результатів дослідження. А участь у багатьох конференціях різних рівнів та видання, відповідно, тез доповіді засвідчує про необхідну апробацію дисертації.

Робота оформлена належним чином і відповідає вимогам щодо докторських дисертацій. Її структура обумовлена специфікою предмету, поставленою метою та основними завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 453 сторінки, із них 370 сторінок основного тексту. Зміст автореферату цілком відповідає тексту дисертації і відтворює основні її положення і висновки.

Однак, оцінюючи в цілому позитивно дисертаційну роботу, звертаємо увагу на деякі недоліки та висловлюємо окремі зауваження та побажання.

Перше, на наш погляд, досить сумнівними є “єкуменічні виміри суспільного ідеалу”. Історія і сучасний стан міжконфесійних і міжрелігійних відносин є прикладом не завжди якісних і позитивно-ціннісних результатів. Більше того нині важко назвати царину, де можливі порозуміння між християнами, представниками інших релігій чи людьми, що мають нерелігійні світоглядні переконання. Декларування окремих аспектів спільних дій ще аж ніяк не стали ні компромісом, ні практичним дієвим шляхом до злагоди навіть між історично та богословсько-родинними церквами.

Друге, історичні та сучасні трансформації християнства та відносини між конфесіями та церквами на території України дозволяють нам стверджувати, що можна було б взяти за основу розгляд та аналіз соціального ідеалу у сучасному християнстві на основі саме цих актуальних, гострих, суперечливих, але перспективних у своєму розвитку процесів. З окремих розділів дисертації зрозуміло, що вони мають значення і виміри вселенськості християнства.

Третє, у дисертації необхідно було б приділити більшу увагу щодо української контекстуалізації універсальних ідеалів християнського соціального вчення у його католицькому і православному конфесійних різновидах. Київське християнство надає нам різноманітні світоглядні синтези, для свого часу прогресивні, а сьогодні українське християнство намагається бути відкритим, діалогічним та пропонувати суспільству певні програми розвитку. Все це необхідно було б розглянути більш системно.

На кінець, дисертаційна робота, на жаль, не позбавлена окремих мовностилістичних та орфографічних неточностей, повторів в аргументації автора, який із незрозумілих причин ототожнює поняття соціального та суспільного ідеалу. А тому певною мірою втрачає свою привабливість з причин не належного науково-стилістичного редагування.

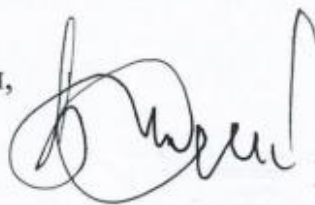
Проте вказані зауваження не знижують концептуального значення і наукової цінності дисертаційної роботи. Детальний аналіз представлених рукопису та автореферату дисертації дає підстави констатувати, що за структурою, змістом, оформленням, основними положеннями автореферат ідентичний дисертації. Наведені в авторефераті наукова новизна, висновки і рекомендації в повному обсязі і кваліфіковано розкриті й обґрунтовані в тексті дисертації.

З огляду на актуальність, наукову новизну, важливість одержаних автором теоретичних результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також соціально-практичну значущість сформульованих положень і висновків вважаємо, що дисертаційна робота Кислого Анатолія Олександровича

«Соціальний ідеал у сучасній християнській думці» є самостійним і логічно завершеним дослідженням, та відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальностями 09.00.11 – релігієзнавство і 09.00.14 – богослов'я.

Офіційний опонент

доктор філософських наук,
професор, член-кореспондент НАПН України,
академік-секретар Відділення вищої освіти
НАПН України

П. Ю. Саух

Власноручний підпис
стверджую
Начальник загального відділу
Національної академії педагогічних
наук України

Саух П. Ю.

П. Ю. Саух